

Murodova Dilrabo Shomurodovna
Buxoro davlat universiteti
arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrası dotsenti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

BUXORODAGI ILK OLIYGOH TARIXI ARXIV HUJJATLARIDA: O'TMISHDAN KELAJAK SARI

Anotatsiya. Ushbu maqolada XX asrda Buxoroda tashkil qilingan ilk oliy ta'lim muassasasi bo'lgan (sobiq Buxoro Davlat Pedagogika instituti) Buxoro davlat universiteti tarixining moziy izlari aks etgan arxiv hujjatlaridagi tahlili yoritiladi. Asr bilan yuzlashgan oliygoch o'tmishi qayd qilingan noyob arxiv manbalari hozirda O'zbekiston Milliy arxivi hamda Buxoro viloyat davlat arxivi fondlarida saqlanadi. Hozirda Buxoro viloyat davlat arxivida oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga oid jami 4 ta fondlar tarkibida 2143 ta yig'majildlar mavjud bo'lib, davriy jihatdan 1933 – 2011-yillarni o'z ichiga oladi. Ularning orasida hujjatlar salmog'i, davriy chegarasi va hajm jihatidan Buxoro davlat universiteti tarixi aks etgan hujjatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim muassasasi, arxiv jamg'armalari, hujjatlar, hisobotlar, shaxsiy arxiv fondlari, pedagogika instituti, universitet, sirtqi bo'lim, fakultet, mutaxassis.

ИСТОРИЯ ПЕРВОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В БУХАРЕ В АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТАХ: ОТ ПРОШЛОГО К БУДУЩЕМУ

Аннотация. В данной статье освещается анализ архивных документов, отражающих исторические следы Бухарского государственного университета, первого высшего учебного заведения, созданного в Бухаре в XX веке (бывший Бухарский государственный педагогический институт). Уникальные архивные источники, фиксирующие историю университета, столкнувшегося с веком, в настоящее время хранятся в фондах Национального архива Узбекистана и Бухарского областного государственного архива. В настоящее время в Бухарском областном государственном архиве в составе 4 фондов, относящихся к деятельности высших учебных заведений, хранятся 2143 дела, охватывающие период с 1933 по 2011 годы. Среди них особое значение имеют документы, отражающие историю Бухарского государственного университета по весу документов, срокам и объему.

Ключевые слова: Образовательное учреждение, архивные фонды, документы, отчеты, личные архивные фонды, педагогический институт, университет, заочное отделение, факультет, специалист.

THE HISTORY OF THE FIRST HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION IN BUKHARA IN ARCHIVE DOCUMENTS: FROM THE PAST TO THE FUTURE

Abstract. This article analyzes archival documents reflecting the historical traces of Bukhara State University, the first higher education institution established in Bukhara in the 20th century (formerly Bukhara State Pedagogical Institute). Unique archival sources recording the history of the university, which faced a century, are currently held in the collections of the National Archives of Uzbekistan and the Bukhara Regional State Archives. Currently, the Bukhara Regional State Archive, comprising 4 collections related to higher education institutions, holds 2,143 files covering the period from 1933 to 2011. Among them, documents reflecting the history of Bukhara State University are of particular importance in terms of document weight, timeframe, and volume.

Keywords: Educational institution, archival funds, documents, reports, personal archival funds, pedagogical institute, university, correspondence department, faculty, specialist.

Kirish. XX asrning birinchi yarmida O'zbekiston SSRda oliy ta'lim muassasalari tarmog'i ortib bordi. Respublika maktablari uchun pedagog mutaxassislar tayyorlash zaruratining tobora kuchayishi munosabati bilan hukumat qarori asosida Samarqand, Buxoro, Farg'ona, Namangan, Andijon, Toshkent, Nukus, Xiva, Urganch shaharlarida oliy maktablar tashkil qilingan. Azaldan ilm-ma'rifat beshigi bo'lib kelgan Buxoroda ham sovet andozasidagi ilk oliy ta'lim muassasasi sifatida Buxoro pedagogika instituti faoliyati yo'lga qo'yiladi. Universitetning dastlabki davridagi o'quv-pedagogik jarayonni tashkil etish bilan bog'liq (1930-1950-yillar) hujjatlari hozirda O'zbekiston Milliy arxivining R-94-fondida saqlanadi. Bundan tashqari Buxoro davlat universitetining viloyat davlat arxivida saqlanayotgan 1932-1977-yillardagi faoliyati 744 ta yig'majildan iborat bo'lib, ular respublikada dastlabki o'qituvchi mutaxassislar tayyorlashga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalaridan biri hisoblangan Buxoro pedagogika institutiga asos solinishi va shakllanishi bilan bog'liq tarixiy jarayondagi muammolarni o'rganish, tahlil etish imkoniyatini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ushbu maqolada Buxoro davlat universiteti tarixi asosan birlamchi manbalar hisoblangan O'zbekiston Milliy arxivining R-94 hamda Buxoro viloyat davlat arxivining 532-fond fondlarida saqlanayotgan hujjatlar asosida yoritiladi.

Metodlari. Mazkur maqolada tarix fanida tadqiqotlar olib borishning tarixiylik tamoyili, obyektivlik va tizimli tahlil metodlaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. XX asrning 30-yillarida O'zbekiston SSRda maorif tizimidagi o'qituvchilar yetishmasligi muammosini hal etish maqsadida viloyatlarda oliy pedagogik kadrlarni tayyorlash ishlarini tashkil etishga e'tibor qaratiladi. Respublika rahbarlarining sa'yi harakatlari natijasida 1930-yil 25-iyulda Butunittifoq bolsheviklar kommunistik partiyasi Markaziy kengashining "Umumiy majburiy boshlang'ich ta'lim to'g'risida" gi qarori qabul qilinadi. Mazkur qaror ijrosi 40 kun o'tib, O'zbekiston SSR Xalq maorif komissarligining 5-sentabrdagi Farg'ona va Buxoroda pedagogika institutlari tashkil etish to'g'risidagi buyrug'ida o'z aksini topdi [1; B. 279].

Mazkur institutlar zimmasiga qishloq maktablari uchun o'qituvchi kadrlar tayyorlash vazifasi yuklatiladi. Buxoro Oliy pedagogika institutiga direktor etib o'sha davrda okrug Maorif bo'limi boshlig'i bo'lib ishlagan Karimjon Vahobov tayinlangan [2; B. 37]. Institut qoshida uch ming jild kitobga ega bo'lgan fundamental kutubxona tashkil etilib, unga B. Salixov direktor etib belgilanadi. Kutubxonada jami 25 017 ta kitob saqlanib, ulardan 18000 ta rus, 7017 tasi esa o'zbek tilidagi adabiyotlar bo'lgan.

Buxoro shahri markazida joylashgan sobiq erkaklar maorif institutining ikki qavatli binosida 39 ta xona bo'lib, ulardan 21 tasi dars va laboratoriya mashg'ulotlariga, qolganlari ma'muriyat ish joylari sifatida ajratilgan. O'zbekiston madaniy yodgorliklar va tabiatni asrash ishlari bo'yicha qo'mita (Uzkomstaris) tasarrufidagi Ark qo'rg'oni va Nodir Devonbegi madrasasi binolari talabalar yotoqxonasi sifatida oliygoh ixtiyoriga topshirilgan. Shunga qaramasdan, uzoq hududlardan kelgan yoshlarga yotoq joylarining yetishmasligi va u yerdagi qoniqarsiz sharoit ayrim hollarda talabalarni o'qishni tashlab ketishiga ham sabab bo'lgan. 1938-1939-yillarda umumiy qimmati 120.000 so'm bo'lgan 300 o'rinli talabalar yotoqxonasini qurish rejalashtirilgan. Qurilish bosh rejasi va loyiha chizmalari viloyat arxivida to'liq saqlangan.

1930-yil 7-noyabrda institutning tashkil qilinishida jonbozlik ko'rsatgan Fayzulla Xo'jayevning nomi berilib, rasman dars jarayonlari boshlanadi. Institutda Fizika-matematika, Tarix va Agropedagogika fakultetlari tashkil etiladi. 1932-yilda Tarix fakulteti Tarix-filologiya fakultetiga Agropedagogika fakulteti Tabiiy fanlar fakultetiga aylantirilib o'quv-metodik baza va botanika bog'i tashkil qilinadi. 1933-yildan boshlab Tarix-filologiya fakulteti qoshida «O'zbek tili va adabiyoti» kafedrasini o'z faoliyatini boshlagan [3; B. 117].

Bundan tashqari, institut qoshida bir yillik xotin-qizlar hamda ishchilar fakulteti tashkil etilgan. Kogon shahrida institutning kechki filialiga asos solinib, unga asosan o'rta ma'lumotga ega bo'lgan o'qituvchilar o'qishga qabul qilingan.

Dastlab institutga 45 talaba qabul qilingan edi. Ulardan 13 nafari xotin-qizlar bo'lgan. Yildan yilga talabalarining soni oshib borgan. Masalan, 1931-1932-o'quv yilida – 114 talaba, 1932-1933-o'quv yilida – 206 nafar talaba tahsil olgan. Hujjatlarda qayd etilishicha, 1933-yilning 1-iyulida institutni ilk marta 39 nafar bitiruvchilar tugatib, mutaxassislik diplomlariga ega bo'lishgan. Institut tarixi aks etgan hujjatlardagi ma'lumotlarda bayon qilinishicha talabalar orasida ma'naviy-mar'ifiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradigan milliy musiqa, foto havaskorlar va drama to'garaklari tashkil etilgan bo'lib, ular orqali yoshlarning bo'sh vaqtlarini unumli o'tkazishga harakat qilingan. Biroq dastlabki davrda oliygohdagi o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qilishda rahbariyat tomonidan jiddiy kamchiliklarga yo'l qo'yilganligi, jumladan, XMK tomonidan ishga yo'llanma asosida yuborilganlar o'rniga ma'lumoti yetarli bo'lmagan shaxslarning olinishi, mablag'larning noqonuniy sarflanishi, talabalar uchun zarur sharoitlarining yaratib berilmaganligi kabi muammolar haqida davriy matbuotda tanqidiy maqolalar e'lon qilingan. Bundan tashqari 1933-yilda o'qituvchilarning Baku, Kiyev, Xarkov, Moskva, Qozon, Samara, Stalingrad shaharlarida malaka oshirishlari uchun ajratilgan 38635 rublni noqonuniy talon-taroj qilinishi ham e'tirozlarga sabab bo'lgan [4; B. 308].

Dastlab o'qish muddati 3 yil bo'lib, 1934-yildan 4 yillik pedagogika oliygohiga aylantiriladi. Institut o'qituvchilarining katta qismi rusiyazabon bo'lganligi bois, mashg'ulotlar asosan rus tilida olib borilgan. Talabalarga 16 nafar pedagog saboq bergan. Shuningdek, 1930-yil 26-sentabrda Tarix fakultetiga Leningraddan professor N.A.Kojin, agropedagogika fakultetiga esa Dnepropetrovskdan dotsent L.B.Komenko biologiya fani o'quvchisi sifatida markazdan yuborilgan. Institutda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarning milliy tarkibi xilma-xil bo'lib, talabalarga o'zbek, polyak, belorus, ukrain, tatar, rus, boshqird, qozoq va qirg'iz millatiga mansub mutaxassislar saboq bergan. Shundan o'zbeklar 54 foiz, tatarlar 29 foiz, tojiklar 4,8 foiz, yahudiylar 2,72 foizni tashkil etgan. Oliygo'h o'qituvchilarining samarali ishlashida jiddiy to'siq bo'lgan turar joy muammosi, professor-o'qituvchilar uchun mo'ljallangan uylarning qurilishi Xalq Maorifi Komissarligi tomonidan kechiktirilgani, oylik maoshlarning o'z vaqtida berilmaganligi katta noroziliklarga sabab bo'lgan. Masala institut uchun yangi o'quv binosini qurish va yil oxirida shahar soveti hisobidan yotoqxona uchun 6 ta joy ajratish bilan yakun topgan [5; B. 18].

XX asrning 30-yillarida avj olgan sinfiy dushmanlarga qarshi qatag'on siyosati bevosita ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. 1934-yil 22-mayda O'zbekiston KPsi Markaziy qo'mitasining "Buxoro pedagogika instituti to'g'risida" gi 12 baddan iborat qarori qabul qilingan. Davriy matbuot sahifalarida e'lon qilingan mazkur rasmiy hujjatda ta'kidlanishicha, institut rahbariyati tomonidan partiyaning oliy ta'lim muassasalari oldiga qo'yan siyosiy talablari bajarilmaganligi, sotsialistik targ'ibot keng targ'ib qilinmaganligi, talabalarni tanlashda jiddiy siyosiy xatolarga yo'l qo'yib, sinfiy yot unsurlarni institutga qabul qilinishiga yo'l qo'yanlikda, davlat pulini talon-taroj qilib, moliya intizomini buzganlik, sinfiy hushyorlik oshirilmaganlik kabi ayblovlar bilan institut direktori G'.Usmonov va ilmiy bo'lim mudiri Amirxonov ishdan olinib, Toshkent pedagogika instituti rahbari X. Valiyev oliygoh direktori qilib tayinladi. Ijtimoiy kelib chiqishi "begona" bo'lganlardan tozalash tadbirlari respublikadagi barcha oliy o'quv yurtlarini qamrab olgan bo'lib, o'z navbatida, talabalarining ijtimoiy kelib chiqishi bilan birga "xalq dushmanlari" ga aloqasi bor-yo'qligi ham o'rganilgan. 1934-yilning sentabridan Buxoro davlat pedagogika instituti qoshida Xorazm viloyati uchun ikki yillik o'qituvchilar tayyorlash instituti tashkil qilinib, xorazmlik yoshlar o'qishga qabul qilingan. Bir yil o'tib alohida, mustaqil O'qituvchilar institutiga asos solingan. Dastlab bu muassasadagi ikkita: o'zbek tili va adabiyoti hamda fizika-matematika bo'limlarida jami 120 nafar talaba tahsil olgan [6; B. 310].

1935-yil 22-aprelda Buxoro davlat pedagogika institutining 15 nafar talabalarini O'zbekiston SSR XKS raisi F. Xo'jayevga Moskva va Leningradga malaka oshirishga yuborish bo'yicha murojaat qiladi. Talabalarining safariga 20.000 rubl ajratiladi. Ammo Maorif Komissarligi bu mablag'ni institut ehtiyojlariga sarflashni afzal ko'radi. 1937-yilda katta qatag'on to'liqini boshlangach, Buxoro pedagogika institutining nomi o'zgartiriladi. SSSR MIKning 9-iyulidagi qaroriga ko'ra unga Sergo Orjonikidze nomi berilgan. 1938-yilda Pedagogika va O'qituvchilar

institutlari birlashtirilib yuboriladi. Institut moliyaviy jihatdan Maorif komissarligiga, ilmiy va o'quv ishlari bo'yicha esa Oliy ta'limga bo'ysundiriladi. 1938-1941-yillarida institutning 4 ta fakultetida 120 nafar talaba tahsil olgan.

1941-yil 1-avgustdan boshlab Buxoro pedagogika institutida faoliyat yuritgan 1 nafar professor, 10 nafar dotsent, 6 nafar fan nomzodi, 40 nafar o'qituvchilar va talabalar Registon maydonida tashkil etilgan harbiy tayyorgalik mashg'ulotlariga jalb qilinadi. Shu yilning 21-sentabridan muassasa rahbarining buyrug'i bilan bolalar uylarining tarbiyalanuvchilari, nogironligi bo'lgan hamda faol talabalar ta'lim to'lovidan ozod qilinadi. Arxiv hujjatlarida qayd etilishicha, urush boshlangan dastlabki davrda institut jami 4 ta o'quv binosiga ega bo'lgan. Fakultetlar kesimida tahlil qilinganda, Tabiiy fanlar fakulteti 1-binoda, Adabiyot fakulteti 2-binoda, 3-binoda Fizika-matematika fakulteti hamda 4-bino Xorazm ko'chasi 10-uyda joylashgan Buxoro qozisining uyida kechki filial va tayyorlov guruhlari sifatida faoliyat yuritgan. 1941-yilning oktabridan institutning 2 ta yotoqxonasi harbiy gospitalga berib yuborilgan.

Buxoro pedagogika institutining o'zbek tili va adabiyoti, rus tili va adabiyoti hamda ijtimoiy-gumanitar yo'nalishdagi kafedralarining 1941-1942-o'quv yili ilmiy-tadqiqot rejasida fashizmga qarshi mavzudagi tadqiqotlar olib borildi. Xususan, Sharafutdinov, K.Karimov, M.Mirzayev, I.Pardayev, K.Xayrullayev kabi o'qituvchilarning "Zamonaviy o'zbek adabiyoti fashizmga qarshi kurashda", "Zamonaviy o'zbek folklorshunosligida qahramonlar mavzusi", "Zamonaviy o'zbek tilshunosligida harbiy terminlar" mavzularidagi nomzodlik dissertatsiyalari bo'yicha izlanishlar amalga oshirilgan. 1942-yildan boshlab institutning G'ijduvon va Shofirkon tuman filiallari tashkil etilib, u yerda 5,5 oylik tayyorlov guruhlari faoliyati yo'lga qo'yilgan.

Buxoro viloyat ijroiya qo'mitasining 1942-yil 9-yanvardagi 1/20 qarorida hududga ko'chirib keltirilgan oliy ta'lim muassasasi to'g'risida ma'lumot berib o'tilgan. Ushbu rasmiy hujjatda qayd etilishicha, Buxoro shahriga 1942-yilda ko'chirib keltirilgan Moldaviya pedagogika instituti va uning 200 nafar talabasini o'quv xonalari, turar joy bilan ta'minlash vazifasiga mas'ul etib Buxoro pedagogika instituti direktori Davlat Yusupov tayinlanadi va mazkur masala yuzasidan qator topshiriqlar beriladi. Jumladan, "Narimonov" nomidagi maktab binosini ta'mirlab, mazkur oliygohga o'quv binosi sifatida berish hamda Shergiron aholi manzilidagi bolalar uyiga mo'ljallangan binoni talabalar turar joyiga aylantirilgan [7; B. 14].

Arxiv hujjatlarida 1943-1944-yilgi o'quv jarayonida Fizika-matematika, Til-adabiyot va Tabiiy fanlar fakultetlarida 190 nafar talaba tahsil olgan. Rasmiy manbalarda talabalarning soni yil sayin oshib borilgani qayd etilsa-da, o'quv dargohini 160 nafar talaba tashlab ketganligi arxiv hujjatlarida aks etgan. 1944-yilda O'rta Osiyo Davlat universiteti hamda Toshkent Pedagogika institutining sirtqi bo'limida tahsil olayotgan talabalar Buxoro pedagogika institutida o'qishni davom ettirishgan [8; B. 171].

Mamlakatning urush girdobiga tortilganligi oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga ham ta'sir ko'rsatmay qolmadi. 1943-1944-o'quv yili hisobotlarida Buxoro pedagogika institutida harbiy va jismoniy tayyorgarlik uchun 200 soat ajratilganligini ko'rish mumkin. Tarix fakultetida mutaxassislik fani hisoblangan o'rta asr tarixidan 26 soat, harbiy tayyorgarlik kursi bo'yicha esa 157 soatlik dasturlar o'zlashtirilganligi arxiv hujjatlarida qayd etilgan. O'quv yili oxirida institutda 1 ta professor, 5 ta dotsent, 3 ta fan nomzodi, 20 nafar katta o'qituvchi va 24 ta o'qituvchi-assistentlar faoliyat ko'rsatishgan.

Hujjatlardagi ma'lumotlarga ko'ra, oliygohda professor-o'qituvchilarni yetishmasligi muammosini viloyatga evakuatsiya qilingan mutaxassislar hisobiga yechish siyosati olib boriladi. Rus-tili va adabiyoti, Tabiiy fanlar, Fizika kafedralariga V.A.Vasilev, M.A.Shapira, Ye.A.Shrabshteyn, F.A.Belskiy kabi urush hududlaridan ko'chirib keltirilgan professor va dotsentlar ishga olinadi. Buxoro pedagogika instituti nafaqat viloyatning o'zi, balki, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm vohalari uchun ham o'qituvchi-pedagoglar tayyorlovchi markaz vazifasini bajargan. 1944-yilda G'ijduvon, 1946-yilda esa Shofirkon filiallari faoliyati tugatilgan [9; B. 184].

1945-yil iyulda Buxoro davlat pedagogika va o'qituvchilar institutida ilk bor talabalarning ilmiy konferensiyasi bo'lib o'tadi. Anjumanda asosan iqtidorli talabalarning pedagogika, tarix-filologiya, tabiiy fanlar hamda fizika-matematika sohariga oid qiziqarli mavzulardagi dolzarb

- 22 ahamiyatga ega bo'lgan 22 ta ilmiy ma'ruzalari tinglangan. 1945-1946-o'quv yilida Qarshi shahrida Buxoro o'qituvchilar institutining filiali ochilib, 1948-yildan esa mustaqil O'qituvchilar institutiga aylantiriladi.

1957-yilda institutda Boshlang'ich ta'lim asoslari fakulteti, 2 yildan so'ng esa Boshlang'ich ta'lim asoslari kafedrasiga ham asos solingan. 1961-yilda ilk bitiruvchilar viloyat maktablarda pedagogik faoliyatlarini boshlaydilar. 1961-yilning aprelida O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri akademik T.A.Sarimsoqovning 86-K buyrug'i bilan institut rektorligiga taniqli iqtisodchi olim, davlat va hukumat arbobi, oliy ta'lim tizimi islohotchisi Juma Namozovich Namozov tayinlanib, bu vazifada 1977-yilgacha uzluksiz faoliyat ko'rsatdi. Bu yillarda institut professor-o'qituvchilarining ilmiy salohiyati qator fan nomzodlari va doktorlari hisobiga oshib borganligini ko'rish mumkin [10; B. 26-28].

Mazkur davrda Buxoro davlat pedagogika institutida 230 nafar professor-o'qituvchilar faoliyat ko'rsatib, ulardan 2 ta professor, fan doktori, 25 nafar fan nomzodlari, dotsentlar, 66 ta o'qituvchi, 106 ta o'qituvchi va assistentlar faoliyat ko'rsatgan. 1960-1961-o'quv yilida muassasada 1693 ta talaba tahsil olgan bo'lsa, 1961-1962-o'quv yilida esa 1809 nafar talaba ta'lim olgan.

1961-yil 8-iyuldagi O'zbekiston SSR Ministrlar Kengashining "Umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirish" to'g'risidagi qaroriga asosan 1962-yilda institutning tarix-filologiya fakulteti qoshida Chet tillar bo'limi va Musiqa va ijro kafedrasini tashkil etilgani arxiv hujjatlarida o'z aksini topgan. 1966-yilda esa xorijiy tillar fakultetiga asos solinib, ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy o'quv jihozlari bilan ta'minlanadi.

1970-1975-yillarda institut rahbariyati fan doktorlari va nomzodlarni tayyorlashga juda katta amaliy yordam berdi. Bu davrda N.Yo'ldoshev, F.Qosimov (tarix), H.G'.Ne'matov (o'zbek tili), S.Baqoyev (biologiya), A.Abdullayev, R.Vohidov, O.Safarov (o'zbek tili va adabiyoti), B.Ochilov (fizika), R.Raxmonov (falsafa), fanlari bo'yicha doktoranturada tahsil olganlar. 1966-1967-yillarda 17 pedagog aspiranturaga kirgan bo'lsa, 1970-1975-yillarda ularning soni 23 taga, 1975-1979-yillarda esa 31 nafarga yetdi. Rektorning yuksak tashkilotchilik mahorati va chinakam jonkuyarligi tufayli institutning o'sha davrda Markaziy Osiyo mintaqasida kamdan-kam uchraydigan yagona bo'lgan ulkan, shinam, zamonaviy va go'zal yangi binosi qurilishi boshlandi. Juma Namozovning tashabbusi va taklifi bilan institut yangi binosi joylashgan hudud viloyat o'quv yurtlari va talabalar shaharchasi sifatida bunyod etilishi bilan bog'liq loyiha ishlab chiqildi va bu boradagi amaliy qurilish harakatlari boshlandi [11; B. 8-9].

1970-1971-o'quv yilida ta'lim tizimidagi tartibga ko'ra, oliygohning bitiruvchilari Andijon, Xorazm, Samarqand, Surxondaryo viloyatlariga ishga taqsimoti belgilangan. Turkmaniston SSR Xalq ta'limi vazirligining 1971-yil 2- martdagi №12/17 raqamli xatiga asosan 80-120 rubl oylik maosh va turar joy bilan ta'minlash sharti bilan oliygohning boshlang'ich sinf o'qituvchisi mutaxassisligi bo'yicha 10 nafar bitiruvchilari Karki va Toshhovuz tumanlariga yuborilgan. Umumiy hisobda 1971-o'quv yilida jami 683 nafar bitiruvchi 14 ta mutaxassislik bo'yicha institutni tugatgan. 1972-yil 26-yanvar holatida institutda 7 ta fakultet, 32 ta kafedra, 314 o'qituvchilardan, 3 fan doktori, professor, 87 nafar dotsent va fan nomzodlari faoliyat ko'rsatgan. Bundan tashqari, tayyorlov kurslarida 550 nafar abituriyentlar tayyorlandi. Talabalar soni ortib borgan sari, yotoq joylarga bo'lgan talab oshib bordi. Natijada, 1973-yilda 6 ta binoli 1830 o'rin ega talabalar turar joyi qurilishi boshlangan. Oxirgi 2-3-yil ichida 50 ga yaqin pedagoglar oilasi xonadonlar va qurilish uchun yer maydoni bilan ta'minlanib, doimiy ravishda bu masala partiya va kasaba uyushmalari, oliygoh rahbariyatining diqqat e'tiborida bo'lgan [12; B. 64-66].

Ilmiy-tadqiqot sohasida oliygohda bu o'quv yilida doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilinib, 9 tadqiqotchi aspiranturaga qabul qilingan. 1974- yilda A. Russo nomidagi Belsk davlat pedagogika instituti bilan mye'yoriy hujjatlar borasida aloqalar olib borilganligi arxiv hujjatlarda aks etgan. Shu yilning o'zida O'zbekiston SSR Xalq ta'limi ministrilgining qaroriga asosan mamlakatimizda ikkinchi bo'lib badiiy-grafika fakulteti tashkil qilinadi. Fakultetdagi birinchi o'quv yilida 9 ta guruhda 213 nafar talaba tahsil olgan. 1976-1977-o'quv yilida 17 ta

mutaxassislik bo'yicha 1425 nafar abituriyent o'qishga qabul qilingan bo'lib, shundan 925 tasi kunduzgi va 500 tasi sirtqi bo'limda tahsil olgan. 250 nafar tinglovchilar esa tayyorlov guruhlarida o'qitilgan. 1976-yilda talabalardan iborat qurilish guruhlar tashkil etilib, 1 mln. rubl miqdordagi qurilish ishlarini amalga oshirish rejalashtirilgan. Har bir talaba yil davomida shahar va institut hududidagi qurilishlarda 20 soatdan kam bo'lmagan holda majburiy bunyodkorlik ishlariga ishtirok etganligi to'g'risida institutning "Ilg'or fan uchun" nomli gazetasida xabarlar berilgan.

Fan va ta'lim sohasidagi xizmatlari hamda mutaxassislar tayyorlashdagi yutuqlari uchun SSSR Oliy Soveti Prezidiumining 1981-yil 22- maydagi qarori bilan institut "Faxr belgisi" (Знак Почета) ordeni bilan taqdirlangan. Bu yillarda institut ilmiy-pedagogik jamoasi N.Ne'matov, F.Qosimov, B.Ochilov, O.Safarov, R.Vohidov, A.Atoev, R.Raxmonov, K.Zaripov, S.Inoyatov, T.Oqmurodov, O.Roziqov singari yangi iste'dodlar hisobiga to'ladi. Ilmiy salohiyatni yuksaltirishga bo'lgan e'tibor natijasida institut jamoasi tomonidan yadro fizikasi, geliotexnika, ixtiologiya, falsafa, tarix, manbashunoslik, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, folklorshunoslik va pedagogika singari qator ilmiy yo'nalishlar rivojlantirilib, tadqiqotlar ko'lamini kengaytgan. Qo'lga kiritilgan yutuqlar va ilmiy izlanishlarning natijalari respublika va undan tashqarida e'tirof qilingan. Nihoyat bor 1989-yilda tilshunoslik, adabiyotshunoslik va folklorshunoslik ixtisosliklari bo'yicha aspirantura ochilgan. 1990-yilda institutda 10 ta fakultet, 43 ta kafedra, 472 ta ilmiy-pedagogik xodimlar, jumladan, 17 ta fan doktori, professor, 3 nafar respublikada xizmat ko'rsatgan fan arbobi, 160 ga yaqin fan nomzodi, dotsentlar faoliyat ko'rsatgan [13; C. 298].

Mustaqillik sharofati bilan oliy ta'lim tizimidagi islohotlar samarasi sifatida 1992-yilning 28-fevralida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi oliy o'quv yurtlarini tashkil etish to'g'risida"gi PF-356 sonli farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonning ijrosini ta'minlash maqsadida 1992-yil 15-martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 125-raqamli qarori bilan Buxoro davlat pedagogika instituti negizida Fayzulla Xo'jayev nomidagi Buxoro davlat universitetiga asos solingan. 1993-yilga kelib universitetda Misr Arab Respublikasining Aynush-Shams va 1995-yilda Al-Azhar universitetlari, shuningdek, Saudiya Arabistonidagi Ar-Riyod, Germaniyaning Shtutgart, Fransiyaning Sorbonna, Buyuk Britaniyaning Redding universitetlari va Kolderdams kolleji, Rosiyaning Novosibirsk universiteti bilan hamkorliklar o'rnatilgan. Universitet rektori K.M.Muqimovning 2000-yil 28-oktabrdagi 259-U buyrug'i asosida 2000-2001- o'quv yilidan ilk bor adabiyotshunoslik, pedagogika, makroiqtisodiyot, nazariy fizika, organik kimyo, hisoblash matematikasi va informatika mutaxassisliklari bo'yicha 19 nafar talaba o'qishga qabul qilinib, magistrlar tayyorlash yo'lga qo'yilgan [14; B. 26].

Xulosa va takliflar. Bugun asr bilan yuzlashib, tabarruk 95 yoshni qarshilayotgan Buxorodagi ilk ma'rifat maskani bo'lmish Buxoro davlat universiteti respublikamizning otaxon oliygohlari qatorida munosib o'ringa egadir. O'zbekiston Milliy arxivi va Buxoro viloyat davlat arxivi fondlarida oliygoh tarixi va faoliyati aks etgan hukumat qarorlari, bo'lim va kafedralarning yig'ilish hisobotlari, ilmiy kengash bayonnomalari, asosiy faoliyat bo'yicha buyruqlar, shtatlar jadvali, yillik buxgalteriya hisobotlari, talabalar qabuli va o'qishni ko'chirish to'g'risidagi buyruqlar, shaxsiy varaqa, yotoqxona loyihalari kabi hujjatlar saqlanmoqda. Ushbu hujjatlardan Buxoroda oliy ma'lumotli pedagog mutaxassislarni tayyorlashdagi muammo va yechimlar, oliygohda faoliyat yuritgan professor-o'qituvchilar, o'quv jarayonini tashkil etish yo'lida amalga oshirilgan ishlar to'g'risida batafsil ma'lumotlar olish mumkin. Biroq oliygohning 1977-yildan keyingi salkam 50-yillik davrdagi hujjatlari viloyat arxiviga topshirilmaganligini qayd etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Milliy Arxivi (Keyingi o'rinlarda O'zMA) R-94-fond, 5-ro'yxat, 77-yig'majild, 279-varaq.
2. O'zMA, R-94-fond, 5-ro'yxat, 2643-yig'majild, 37-varaq.
3. Buxoro viloyat davlat arxivi (Keyingi o'rinlarda BVDA) 532-fond, 1-ro'yxat, 1-yig'majild, 6-varaq, 117-varaq.
4. O'zMA, R-94-fond, 5-ro'yxat, 930-yig'majild, 308-varaq.

5. O'zMA, R-94-fond, 5-ro'yxat, 5799-yig'majild, 18-varaq.
6. O'zMA, R-94-fond, 5-ro'yxat, 930-yig'majild, 310-varaq.
7. BVDA, 1127-fond, 1-ro'yxat, 42-yig'majild, 14-varaq.
8. BVDA, 532-fond, 1-ro'yxat, 710-yig'majild, 184-varaq.
9. BVDA, 532-fond, 1-ro'yxat, 710-yig'majild, 171-varaq.
10. С.Иноятв. Умрбокий инсон: Устозга шогирд эхтироми. – Бухоро: Durdona, 2022. – Б. 26-28.
11. Саховатли умр соҳиби (Жума Намозовнинг 100 йиллик таваллудининг ёрқин хотирасига бағишланган хотиранома ва илмий анжуман тўплами). – Бухоро. 2022.- Б. 8-9.
12. BVDA, 532-fond, 1-ro'yxat, 650-yig'majild, 64-varaq, 66-varaq.
13. Материалы научно - теоретической конференции посвященные 60-летию Бухарского Государственного Педагогического Института. (Январ 1990). - Бухара. 1990.- С. 298.
14. Buxoro davlat universiteti joriy arxivi. 2000-yil hisoboti. - B. 26.